

# Multiperspektivitás és történelmi megbékélés

BARNABÁS VAJDA  
MULTI-PERSPECTIVITY AND HISTORICAL CONCILIATION

372.893  
93:37  
94(437.6)  
94(439)  
371.311:93

Joint Hungarian-Slovak History-textbook. Mutual textbook-analysis. Multi-perspectivity. Methodology of Teaching History. Respect of Facts. Building of Empathy for History.

*Az egyszeri fiú imája a katedrálisban:  
Ó, Uram! Minden ellenségemnek megbocsátottam,  
...de a listájukat azért megtartom!*

Több mint egy évtizede annak, hogy az ún. magyar–szlovák közös történelemkönyv első tervei megfogalmazódtak. Az elképzelés 1996 körül a Történelemtanárok Társulásán belül merült fel, Simon Attila és Kovács László pedig olyannyira sikeresen vitték be a köztudatba, hogy az ötletet hamarosan felkarolta a Fórum Kisebbségkutató Intézet (a továbbiakban: FKI). Egy (valószínűleg 1996-os) intézeti programjelenítés még csak megemlítette egy „szlovák–magyar kísérleti történelemtankönyv” tervét; egy évvel később viszont már konkrétan „szlovák–magyar történelemkönyv”-ként szerepelt az éves tervek között. Tóth Károly, a megnevezett program koordinátora megadta a terv stratégiai kontextusát is: egyfelől utalt a Ďurica-féle könyvre (Milan S. Ďurica: *Dejiny Slovenska a Slovákov* c. könyvének első kiadása 1995-ben jelent meg), valamint a kezdettől példának tekintett, holott akkor még csak készülő (!) német–francia közös történelemkönyvre. Érdemes felidézni, hogy a FKI igazgatója szó szerint „közös vagy inkább kompromisszumos tankönyv”-ről írt<sup>1</sup>, és az előkészítés felelőseinek szlovák részről Viliam Kratochvíl, magyar részről Kovács Lászlót nevezte meg. Tóth Károly már itt fölvetette a magyar és a szlovák mellett egy angol nyelvű kiadás szükségességét; más kérdés, hogy előrejelzése, miszerint „előreláthatólag 1998 szeptemberére elkészülnek a tankönyvek”, túl optimistának bizonyult.

Ahhoz képest, hogy kezdetben senkinek sem volt világos a pontos cél, mára sokkal tisztábban látunk. Látjuk például a feladat erős dualitását, ami alapvetően annak belátását jelenti, hogy a közös ügy egyfelől intenzív magyar–szlovák párbeszédet, másfelől történészek és módszertanosok kooperációját igényli. A tudományos feladat két intézet két mérvadó történészéhez: Szarka Lászlóhoz és Štefan Šutajhoz

kötődik; ők emelték az ügyet az Szlovák–Magyar Történész Vegyes Bizottság szintjére, s tartják ott napirenden, kiterjesztve-bevonva a dologba pl. Peter Zelenákot és Dušan Škvarnát. Ami az iskolai részt illeti: a történelemtanítás kiemelt szerepével kapcsolatban kezdettől egyetértés van, a konkrét megvalósításhoz viszont olyan iskolai segédanyagokat kell készíteni, amelyek úgy válnak a szlovák–magyar megbékélés eszközévé, hogy egyben modernebb módszertani szemléletet is sugároznak. Sokat segített az International Society for History Didactics (Nemzetközi Történelemdidaktikai Társaság, a továbbiakban: ISHD), mivel épp a tervek formálódása idején, az EU-csatlakozást megelező években fokozta közép-európai tevékenységét. Sokat tett annak érdekében, hogy a történelemoktatás legmodernebb eljárásai, az empátián és a multiperspektivitáson alapuló módszerek ebbe a régióba is beszivárogjanak. Nem véletlen, hogy azok a munkatársak, akik kezdettől a projekt konkrét iskolai megvalósítására helyezik a hangsúlyt (Viliam Kratochvíl, Jakab György és jómagam) kapcsolatban állnak az ISHD-vel.<sup>2</sup>

Bár 1999 és 2002 között a közös munka nem tudott túllépni a szorgalmi önszerveződés keretein, a tervhez ekkorra lassanként és alaposabb végiggondolás nélkül ráragadt a „magyar–szlovák közös történelemkönyv” megnevezés. Magunkat nem hivatalos tanári munkacsoportnak nevezve, költségvetés nélkül, a történészekről lényegében függetlenül és alapvetően randomszerűen működtünk. A 2007-et megelőző négy-öt évben már az a veszély fenyegetett, hogy a „közös történelemkönyv” ügye kiüresedik; ekkoriban írta Jakab György találóaan az *Iskolakultúrában*, hogy „a magyar–szlovák közös könyv ügye a bármikor elővehető megoldandó feladatok polcán alussza álmát a következő riadóig”.<sup>3</sup>

2007-től több dolog megváltozott. Előbb a két kormány, majd a Szlovák–Magyar Történész Vegyes Bizottság talaján vált programponttá a „szlovák–magyar közös történelemkönyv”. Lassan tisztulnak az elképzelések, egyre kiforrottabbak az elméleti megközelítések, és most már látszanak (nemzetközi kontextusban is) a lehetőségek, az igények és a realitások pontosabb körvonalai. Ma már arról beszélhetünk, hogy mindkét térfélen zajlik a szerzők kiválasztása, elkészültek az első szövegváltozatok. Azt is pontosabban tudjuk, hogy közös „mi”-ről van szó. Az első lépés egy közös magyar–szlovák tanulmánygyűjtemény (mint tanári segédkönyv) megírása, utána egy közös forrás- és dokumentumgyűjtemény kiadása. A harmadik fázisban iskolai (gimnáziumi) célra szánt modulok, feladatsorok készülnek, amelyeket módszertani segédkönyvek és tanári továbbképzések támogatnának. Végül mintegy tucatnyi iskolában kellene négyoldalúan, szélesebb tudományos és pedagógiai kooperáció keretében kipróbálni, átültetni az elkészült anyagokat.

A további eredményes együttműködéshez – a jó szándékon kívül – a jelenlegi magyar és szlovák historiográfiának önként vállalt madárperspektívára és nagy adag önkritikai hajlamra van szüksége. Ez a konkrét munkafolyamat szemponjából azt is jelenti, hogy tanulni kell mások hasonló tapasztalataiból, egyebek közt abból, hogy az efféle közös munka mind német–francia, mind német–lengyel vonalon (harminc évvel ezelőtt!) egy szimbolikus nagy lélegzetvétellel: a tankönyvek kölcsönös revíziójával kezdődött. A német–francia–lengyel tapasztalatok előbb különféle konferenciasorozatokon manifesztálódtak, majd nyomtatásban is megjelentek; így született meg pl. az ún. *Empfehlungen* (Ajánlások), amelyet 300 ezer német és 10 ezer lengyel nyelvű példányban küldtek el az érintetteknek, tudományos műhelyeknek, kiadóknak, iskoláknak.

Munkánkat nekünk is a szándékos ellenségkép-teremtés elleni határozott fellépéssel kellett kezdenünk, és megállapíthatjuk, hogy e tekintetben már nem állunk nullponton. Az első ilyen jellegű szeminárium – hivatalos címe szerint: *Seminár učitelov dejepisu zo Slovenska a Maďarska* – Jakab György, ill. a magyar oktatási minisztérium szervezésében 2000. december 3–4-én valósult meg Pilisborosjenőn.<sup>4</sup> Az érdeklődést és az ügy fontosságát jelezte, hogy a következő, két évvel később szervezett találkozón változott a szervezők összetétele: az Országos Közoktatási Intézet mellé csatlakozott a Pázmány Péter Egyetem Szlavisztikai Tanszéke (Käfer István) és a szlovákiai Történelemtanárok Társulása. Ez a 2002. április 5–6-án Piliscsabán lezajlott szeminárium azért jelentett áttörést, mivel a résztvevők egy szűkebb profilú kölcsönös tankönyvelemzést is el tudtak végezni<sup>5</sup>, és az esemény többekben is derűlátást keltett. Piliscsabán ugyanis a Viliam Kratochvíl (Comenius Egyetem, Pozsony), Michal Lászik (Szlovák Gimnázium, Szarvas), Jakab György (Országos Közoktatási Intézet), Kovács László (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba), Ábrahám Barna (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba), Simon Attila ( Fórum Intézet, Somorja) és Vajda Barnabás (Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium, Pozsony) összetételű munkacsoport egy fontos előmunkát folytatott le, amikor egy négyoldalú és sokszempontú szakmai tanácskozáson részletes elemzést adott – a másik fél jelenlétében és füle hallatára – a Szlovákiában, ill. a Magyarországon megjelenő történelemtankönyvekről, beleértve a Magyarországon szlovák nyelven, ill. a Szlovákiában magyarul megjelenő tankönyveket is. A piliscsabai workshop után a munkacsoport – céljaink szempontjából biztató részeredményként – egy elemzés keretében ajánlásokat fogalmazott meg.<sup>6</sup> Bár Piliscsabán a munka laza koncepció mentén zajlott, s az elemzett könyvek köre sem volt teljes (egyszerűen az objektív diszparitás része, hogy a magyar történelemtankönyv-piacca szemben a szlovákiai egy-síkú), azért az esemény jelentős előrelépésnek számít, mert a tankönyvanalízis szakmai és kölcsönös alapon történt, mind a négy oldal érintettségével. Emlékezetem szerint ez volt az első olyan munkatalálkozó, amikor a résztvevőkben megrendült az elfogultan és örök módon pozitív önkép.

Lényeges, hogy közben a szlovák történésztársadalom elitje is többszörösen nyilvánította hajlandóságát és nyitottságát a „szlovák–magyar közös történelemtankönyv” iránt, érthető módon az ügyet elsősorban a történettudomány szerves részeként, illetve annak kontextusában szemlélve. Erről a hajlandóságról és problémaérzékenységről tanúskodik többek közt a *História* című folyóirat 2007. november–decemberi száma, amelyben hat teljes oldalon hat megszólított történész: Peter Zelenák, Vladimír Segeš, Simon Attila, Szarka László, Dušan Škvama és Andrej Tóth adtak hangot a szlovák–magyar megbékélés ügye iránti elkötelezettségüknek. Peter Zelenák itt úgy fogalmazott, hogy „a történészeknek nem azok a kényes kérdések, amelyek politikai feszültséget vonnak maguk után, hanem azok, amelyek vagy nincsenek kellően feltárva, vagy amelyeket a két történettudomány túlságosan eltérően ítél meg”.<sup>7</sup> Simon Attila ugyanitt a professzionális következetességre apellált, annak adva hangot, hogy „a történészeknek bátrabbnak kellene lenniük, és nem szabadna félniük felvállalni szakmai véleményüket akár a közvéleménnyel szemben is”.<sup>8</sup>

Úgy tűnik, az önként vállalt madárperspektíva és az önkritikai hajlam adott, s 2008 februárjában már ott tarthattunk, hogy a Magyar–Szlovák Történész Vegyes Bizottság XIII. ülészakát követően (Kassa, 2008. február 6–7.) az egyre jobban for-

málódó közös csoport tagjai a Selye János Egyetem biztosította kereteken belül további elvi és operatív lépéseket tudtak tenni.<sup>9</sup> A találkozón a történészek részére Csukovits Enikő, a tanárok számára Viliam Kratochvíl fogalmazott meg fontos irányelveket. Csukovits Enikő javaslatot tett a közös könyv pontos formájára: „A szerzői munkaközösség a tervezett közös tankönyv előkészítéséhez első lépésben tanulmánykötetet készít 14 történeti témakörben, témakörönként egy-egy párhuzamos magyar és szlovák tanulmánnyal. A tanulmánykötet mindkét ország történelemtanári számára készül, tanári kézikönyvnek.”<sup>10</sup> Viliam Kratochvíl pedig tovább finomította a stratégiai módszereket: „A [történészek által írt] párhuzamos másodlagos szövegeket didaktikai szempontból úgy kell felfognunk mint kiindulási pontot (impulzust) a megírandó közös tankönyv munkáltató feladatsoraihoz vagy az adott (leíró) tananyagegységhez kapcsolódó feladatsorral való munkához.”<sup>11</sup>

Azonban még Komáromban is tanácstalan vita tárgyát képezte a „közös” fogalom egyeztetési szakaszának metodikája. Hány szöveg lesz? Két szabad vagy egy közös? Lesz-e köztük kapcsolat, kell-e közjük kapcsolat, vagy a szövegeknek joguk van elbeszélni egymás mellett? Tanulságos kitekinteni arra, hogyan történt ugyanez az izraeli–palesztin „közös történelemkönyv” esetén. Az ő projektjük során tíz-tíz történész ült le, s alkotott párhuzamos, de egymástól nem függő, s főleg nem „konszenzusos” szövegeket. A „közös” fázisban a szerzők kölcsönösen kommentálhatták egymás szövegeit, de a nap végén a szerzők dönthettek, mit fogadnak meg szerzőpartnerük véleményéből. (Bevallották, nem túl sokat.) A két történészgárdának nem volt célja egymás meggyőzése, ugyanis önmagában a kooperáción alapuló szabad véleménykifejtés komoly előrelépést jelentett a beszűkült álláspontokhoz képest.<sup>12</sup>

Az izraeli–palesztin „közös történelemkönyv” projektjének még két tanulsága van. Egyrészt a Georg-Eckert Intituttól kapott hathatós (szakmai) támogatás. Az intézet többször felajánlott segítségét előbb-utóbb nekünk is fel kellene használnunk. (A lengyel–német közös tankönyvprojekt kezdete 36 évvel ezelőttre nyúlik vissza; s bár a gyakorlati megvalósítás csak 2008-ban kezdődött, de mert a team intenzív kapcsolatot tart a Georg-Eckert Intituttal, lehetséges, hogy meg fognak bennünket előzni.) A másik tanulság, hogy a közös történelemkönyvnek az arab és a héber mellett eleve angol nyelvű változata is készült; ez utóbbi nem egyszerűen megkönnyíti a nemzetközi szintérré való kijutást, hanem egyúttal tágítja az interpretációs mezőt, tovább puhítja az álláspontokat. Személy szerint nem akarom elhinni, hogy a magyar és a szlovák történészek között ugyanolyan animozitás volna, mint a két keleti nép között. Mégis: az izraeli–palesztin munka hat évig tartott, és 2008 végére az iskolákba kerül a könyv; mi tizenkét év után még mindig csak az előkészítés fázisában tartunk.

Miért lényeges az igazság keresése a magyar–szlovák közös tankönyv folyamatában? Az az elképzelés, hogy a modern történelemoktatásnak empátián és multiperspektivitáson kell alapulnia, számos kételyt, sőt ellenérzést kelt. Ám, míg az élenjáró módszertanosok szakmai-pedagógia okok miatt intenek körültekintésre<sup>13</sup>, addig a közvélemény hajlamos érzelmi alapon ellene szegülni. (A multiperspektivitással kapcsolatban gyakori a „kozmpolitizmus” és a „nemzetárulás” vádja az internetes blogbejegyzésekben.) A mi kötelességünk és feladatunk, hogy mindenki számára érthetően elmagyarázzuk a legfontosabb szempontok közt azt, hogy munkánk minőségileg különbözik a nemzeti mítoszok vagy a kéjelegve csócsált történel-

mi sztereotípiák ismételtetésétől; hogy empátikus-megértő szándékunk minőségileg különbözik a szőnyeg alá söprők vagy a fél argumentumokat használók szándékaitól; valamint, hogy számunkra nemcsak az ellenségkép-teremtés, hanem az önmagunk áldozati szerepbe állítása és az álszent mentségkeresés is elfogadhatatlan.

Alapvető tétel, hogy a történettudományi kutatásban és a korszerű történelem-oktatásban egyaránt alkalmazott multiperspektivitás nem azonos a laza viszonylagossággal, relativizációval. A multiperspektívikus kutatási és oktatási mód ugyanis nem a történelmi igazságot helyezi bárhogy (azaz önkényesen) értelmezhető vagy alapra, hanem intellektuális és ellenőrző elemként érvényesnek ismeri el a különböző (más) nézőpontok létét, és nyitott a különböző (esetleg eltérő) érvek fontolórára vételére. Magában rejti azt az ígéretes, bár sok türelmet igénylő lehetőséget, hogy a témához hozzászóló mindegyik fél a valóság és az igazság elérésére való törekvés közben együtt, közösen egy mélyebb/elmélyültebb tudás (igazság) birtokába jut vagy juthat. A történelemről ekként szerezhető minőségileg jobb tudást (*a more complex account of history*) Robert Stradling ekként fejti ki: „Azt is fontos tudatosítanunk, miért igényli a multiperspektivitás annak elemzését, hogy az egyes nézőpontok hogyan függnek össze, valamint annak felismerését, hogy mindegyik nézőpont egy nagyobb egység része: része egy komplexebb, egyben tökéletesebb képnek.”<sup>14</sup>

A magyar–szlovák „közös történelemtankönyv” kísérletében kulcsszerepe lehet, hogy képesek legyünk meggyőzni a szélesebb közvéleményt az elérhető eredmények gyümölcsöző voltáról. Melyek ezek az elérhető eredmények? Az első szinten ez lehet a történelemnek mint iskolai tantárgynak a történelmi tanulás elmélyítése által elérhető modernizációja, amihez az eszköz annak praktikus bevitele az iskola falai közé, hogy minden történelmi esemény többszemponútú, tehát multiperspektívikus: az események szereplői, az ő szempontjaik, és természetesen mindnyájuk interpretációi. A történelemtanítás mindennapjaiban gyakorolt empátia és multiperspektivitás hosszabb távú hozadéka a reflexió szabadsága, az önreflexió (önkritika) igénye és a kifinomultabb érvelés – amit Robert Stradling összefoglalóan „fairness”-nek nevez<sup>15</sup> –, végső soron pedig egy komplexebb és teljesebb történelmi kép kialakítása mindkét közösségben.

Nyilvánvaló, hogy a történelmi igazságra való törekvés olyan társadalmakban, mint amilyenek a mai, a hétköznapi józan emberi igazság gyakorlásától nagyon messze került Magyarország és Szlovákia nem lesz egyszerű. És akkor még nem beszélünk a szándékosan irányított (manipulált) történelmi tudat tehetetlenségi mozgásáról, mely „gépezetet” csak intenzív közös élmények volnának képesek leállítani. A kollektív és/vagy személyes kiengesztelődés, a megbocsátás példáira másutt is nagy szükség volt. A macacsságáról és erős francia nemzettudatáról hírhedt de Gaulle 1963-ban együtt áldozott Konrad Adenauerrel a reimsi katedrálisban; Helmut Schmidt és Valéry Giscard d’Estain vacsorázn szeretett együtt; Francois Mitterand és Helmut Kohl 1984-ben kéz a kézben könnyezett a verduni katonai emlékmű előtt; Gerhard Schröder és Jacques Chirac a fél európai sajtót meghívták közös sörözéseikre stb. A megbocsátásnak és a felejtésnek is kell, hogy legyen stílusa, s nem olyan, mint az egyszerű fiúé a tanulmány mottójában. És nemcsak akkor, ha egyforma erős országról van szó. Az új keleti politikát kezdeményező Willy Brandt 1970-ben megrendülten térdelt és imádkozott a varsói gettó áldozatainak emlékmű-

ve előtt. A német–lengyel közös történelemkönyv szellemi atyja, Wladyslaw Markiewicz kényszermunkás és mauthauseni fogoly volt a második világháborúban; legközelebbi munkatársán, a lengyel–német történészkapcsolatok 1945 utáni legnagyobb szorgalmazóján, Maria Wawrykován (1925–2006) pedig személyesen Mengele végzett orvosi kísérleteket Auschwitzban.

Paradoxnak tűhet, hogy magyar–szlovák viszonylatban épp az az akadály a legelső szimbolikus főhajtásnak, hogy népeink között soha nem volt olyan mély ellentét, mint a lengyelek, a németek és a franciák között. A nürnbergi pert sokan azért tartják kulcsfontosságúnak, mert franciák és németek közt ez volt az első katartikus mozzanat; utána nem lehetett azt mondani, hogy „hisz semmi nem történt”, meg hogy különben is, „nem mi vagyunk a bűnösök”. Egyik elemzésében René Roudaut a kelet-európai megbékélésnek arról az akadályáról beszélt, hogy szerinte nem történt meg a kommunizmus nürnbergi pere, így az igazság és a becsület fogalmai is relativizálódva a levegőben lógva maradtak, nincs viszonyítási pont, nincs erős alap. Csak a történelmi igazság megtalálása után, s csak néhány őszinte „közös letérdelés” után lesz lehetséges abba az irányba fordulni, hogy miként lettünk azzá, amik vagyunk, ahelyett, hogy azon rágódnánk, honnan jöttünk.

A teoretikus elemzés szempontjából zavaróan hathat, a végcél szempontjából azonban egyáltalán nem mellékes a magyar–szlovák munkacsoport által figyelembe veendő néhány praktikus szempont. Minden elkésztető szlovákiai iskolai tapasztalat (pl. az elkapkodott és kisebbségellenes közoktatási törvény, a szlovákiai iskolák metodológiai felkészületlensége) ellenére fontos végiggondolni a közös történelemkönyv iskolai felhasználhatóságának körülményeit. Ez egész egyszerűen azt jelenti, hol és milyen formában lehet helyet találni a „közös történelem-tananyag” a többi óra és tananyag között. Jelenleg kb. féltucat közös történelemkönyv terve fut a világban (a már említetteken kívül görög–török, lengyel–ukrán, japán–koreai), de csupán a francia–német projekt jutott a közvetlen iskolai megvalósítás szintjére. Ennek tapasztalatai nagyon frissek és meglehetősen hiányosak, de arra elegendők, hogy néhány fő irányt világosan mutassanak. Elsőkét azt, hogy a közös múlt feldolgozását helyes a közelmúlt és a jelenkor történetével kezdeni, mert ezekről áll rendelkezésre a legtöbb és a legváltozatosabb történelmi forrás. Másodsor a közös múlt témáját helyes az egyetemes történelemben beágyazni, természetesen speciális hangsúllyal az érintett népek történelmére. Az utolsó két alapszempont az, hogy a kísérlet feltételezi és igényli a kurrikuláris szabadságot (mint szisztémajellemzőt), valamint azt, hogy célszerű a nagy nemzeti narratívák helyett a hétköznapi emberek történeti szempontjaira helyezni a hangsúlyt.<sup>16</sup>

A gyakorlati szempontok között feltétlenül meg kell említenünk még három jelenséget: a „ráerősítő programokat”, az erőviszonyok kérdését, valamint a magyar–szlovák közös projekt speciális, más relációkban nem létező kérdéseit – tehát olyan praktikus problémákat, amelyekről szellemi tőke, koncepció és tapasztalatok hiányában ezidáig nem esett szó.

Mindenkinek tanulságos lehet, hogy a francia–német közös történelem-tankönyv ritkán említett, de annál fontosabb előkészítője és támogatója hosszú ideje az ún. Franco-German Youth Office nevű csereprogram, amelyben 1963-as alapítása óta 2008-ig kb. 8 millió francia és német fiatal vett részt. (A megdöbbenő számot René Roudaut a modern történelem legnagyobb békés népvándorlásának nevezte.) A fiatalok tevékenysége igen színes: a temetőgondozástól és a közös kórusoktól a kü-

lőnféle sportrendezvényeken, indán táborokon és graffityversenyeken át a kalandtúráiig, a kolostor- és parlamentlátogatásig terjed.

További megfontolandó dolog a paritás-diszparitás kérdése. Többen osztják Borsi-Kálmán Béla véleményét, hogy a francia–német viszony „azért egyszerű”, mert paritásos alapon, 50-50%-os részvétellel zajlik: kb. egyforma nagyságú országokról van szó, amelyeknek igen hasonló a nemzetközi súlyuk, amelyek közös szellemi törekvéseit jelentős gazdasági prosperitás övezte, ráadásul mindkettejük történelme egyébként is erősen az egész európai történelem része. Aki azonban alaposabban megnézi az elkészült közös tankönyvet, rájön, hogy mindez csak megszorításokkal igaz. A tankönyv ugyan nagyon sok mindent tartalmaz: 335 oldalán rengeteg képi forrást, a 17 kiadós fejezeten kívül életrajzi lexikont (Biographien) és szakkifejező-glosszáriumot, csak egyet nem: nem tartalmazza a két nép hagyományos, mindenre kiterjedő, nemzeti alapú és klasszikusan grandeur narratíváját.<sup>17</sup>

A paritásos (kiegyensúlyozott) hatalmi viszonyt egyesek olyan lényegesnek tartják, hogy pl. a német–lengyel kísérlet akadozását is a hatalmi diszparitásnak tudják be. Ők többek között azzal érvelnek, hogy nem tartható, hogy míg a lengyel történelemtankönyvek viszonylag részletesen taglalják a német történelmet (mint a kontinens mérvadó történelmi régiójáét), addig a német tankönyvekben a lengyelek alig vannak említve; továbbá, hogy míg Németországban a csereprogram alapvetően civil kezdeményezésű és költségvetésű, addig Lengyelországban ma is erős az állami beavatkozás, aminek csak egyik oka, hogy 1989 előtt a kommunista kormány ellenőrzés alatt akart tartani minden efféle kapcsolatot. Akkor is a hatalmi diszparitásra mutatnak rá, amikor a közös projekt menedzserei a csereprogramok nyelvi problémáiról panaszkodnak; konkrétan arról, hogy míg a lengyel diákrésztvevők többségükben tudnak németül, addig a németekben nagyon kicsi a hajlandóság lengyelül tanulni. (A helyzetet úgy próbálják megoldani, hogy alprogramként német óvodások kezdtek lengyelül tanulni.) A paritás-diszparitás érzékenysége izraeli–palesztin vonalon is gondot okoz, csak más értelemben. Az izraeliek beszámolója szerint a palesztin történészek narrációja egyszerűen monolitikusabb és kevésbé hajlamos az ön-reflexióra, mint az izraelieké.

Végezetül szeretném jelezni a magyar–szlovák „közös történelemkönyv” véleményem szerint legjelentősebb sajátosságát, mépedig a nemzeti kisebbségek aktív jelenlétét mindkét, szlovákiai magyar és magyarországi szlovák oldalon. A kisebbségi szempont nem merült fel sem a francia–német, sem a német–lengyel, még kevésbé az izraeli–palesztin esetben. Távol áll tőlem, hogy a kisebbségek lenini hídszeretét ragozzam; ám nem akarom és nem is tudom kikerülni azt a pozitív szerepet, amelyet a két kisebbség a közös történelemkönyv ügyében betölthet. Egyfelől nyelvtudása, másfelől a problémára való fokozott szenzibilitása teszi szerintem különleges értéké a szlovákiai magyar és a magyarországi szlovák illetőségű történészek és tanárok jelenlétét a projektben. Természetesen azzal, hogy az állami szintű, paritásos-diszparitásos viszonyban ők olyan tényezők, akik (legalábbis úgy tűnhet) még körülményesebbé teszik a folyamatot. Holott nem. A két kisebbség éppen azzal válhat előnyére az ügynek, hogy általuk még érzékenyebbé, még árnyaltabbá, még többoldalúbbá válik a folyamat. Ha léteznek iskolai közösségek, amelyek ígéretes és eredményes eszközül használhatják az empatikus és a multiperspektívus történelemoktatást, akkor a magyarországi szlovákok és a szlovákiai magyar közösségek ilyenek.

Mint semmilyen oktatási módszer, az empátiára épülő és a multiperspektivikus történelemtanítás sem mindenható. A „közös könyvet”, annak jelentőségét, lehetséges hatásait és pedagógiai felhasználhatóságát stb. sem szabad túlértékelni. Egymás nyelvén tudunk már koccintani és káromkodni; de tudunk-e civilizáltan érvelni az ujjunk között szétfolyó múlttól?

## Jegyzetek

1. A Fórum Társadalomtudományi Intézet éves jelentése (1997).
2. A témával kapcsolatos fontosabb szakirodalom: Dárdai Ágnes: Történelemdidaktika és a kontroverzív történelemtanítás. In Nagy Péter Tibor–Vargyai Gyula (szerk.): *Történelem tanítás módszertana. Tanulmányok a 75 éves Szabolcs Ottó tiszteletére*. Budapest, Országos Pedagógia Könyvtár és Múzeum, 2002.; F. Dárdai Ágnes: *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás*. 1–2. köt. Budapest, ELTE BTK–Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, 2006. /A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára, 41./; Erdmann, Elisabeth–Maier, Robert–Popp, Susanne: *Geschichtsunterricht international/ Worldwide Teaching History/L'enseignement de l'histoire dans le monde*. Hannover, Verlag Hahn-sche Buchhandlung, 2006. /Studien zur internationalen Schulbuchforschung, Schriftenreihe des Georg-Eckert Institut, 117./; Kollai, István (ed.): *Rozštiepená minulost'. Kapitoly z histórie Slovákov a Maďarov*. Budapest, Nadácia Terra Recognita, 2008.; Kratochvíl, Viliam: Multiperspektivita vo výučbe dejepisu. *História*, 2006. november-december, 46–47. p.; Pingel, Falk: *The European home: representation of 20th century Europe in history textbooks*. [H. n.] Council of Europe Publishing, 2000.; Stradling, Robert: *Multiperspectivity in history teaching: a guide for teachers*. [H. n.] Council of Europe, 2003.; *The 20th century: an interplay of views*. [H. n.] Council of Europe Publishing, 2002.
3. Jakab György: Lehet-e közös magyar–szlovák történelemlékönyvet írni? *Iskolakultúra*, 2007. augusztus, 38–48. p.; Uo. 2007. október, 105–117. p. Az idézet az első írás 38. oldaláról származik.
4. Pilisborosjenőn jelen volt: Peter Zelenák, Szarka László, Adelaida Mezeiová, Simon Attila, Michal Lászik, Falusi Katalin, Viliam Kratochvíl, Bihari Péter, Stefány Judit, Nyíri András, Kovács Anna, René Sidorov, Himmler György, Miklós László, Knausz Imre, Kavešhán Ágota, Béres Zoltán, Vajda Barnabás.
5. Piliscsabán jelen volt: Viliam Kratochvíl, Michal Lászik, Adelaida Mezeiová, Kovács László, Bihari Péter, Jakab György, Simon Attila, Kovács Anna, Vajda Barnabás. A konferenciáról szóló részletes beszámolót lásd Vajda Barnabás: A 21. század igényei. Történelemtankönyvek margójára. *Katedra*, 2002. május, 20–21. p.
6. Sajnos, az ajánlásokat (A 2002-es piliscsabai közös tankönyvanalízis főbb tanulságai) akkoriban nem, csak jóval később tudtuk nyomtatásban kiadni egy tanulmány keretében. Lásd Vajda Barnabás: Miért ne lehetne közös magyar–szlovák történelemlékönyvet írni? *Eruditio – Educatio*, 2007. 4. sz. 75–77. p. Az ajánlások alapját képező dokumentum az Európa Tanács Oktatási Bizottságának *Ajánlások a történelem tanításához a 21. században* című dokumentuma volt (Committee of Education [CC ED] 24th meeting, Strassbourg, 1-3 October 2001, Room 9, Appendix to Recommendation Rec. [2001], 1. The aims of history teaching in the twenty-first century, 6th Paragraph).
7. Anкета: Spolužitie Maďarov a Slovákov. *História*, 2007. 6. sz. 36. p.
8. Uo. 38. p.
9. A 2008. március 3-i komáromi találkozón jelen voltak: Szarka László, Csukovits Enikő, Jakab György, Viliam Kratochvíl, Simon Attila, Vajda Barnabás.

10. Lásd Cukovits Enikő: *Szemponatok a szlovák–magyar közös történelmi kézikönyv készítéséhez*. Kézirat. 2008. március 8.
11. Viliam Kratochvíl: *Inakosť spoločných dejín v časopriestore Karpatskej kotliny. Projekt slovensko–maďarskej komisie historikov na výučbu dejepisu pre stredné školy*. Kézirat. 2008. március 8.
12. Az izraeli–palesztin közös tankönyvről Jiftah Ron tartott beszámolót a *Reconciliation and multiperspectivity in history teaching* [Megbékélés és multiperspektivitás a történelemtanításban] című nemzetközi konferencián, amelyet a Joseph Károlyi Foundation és az Európa Tanács szervezett Fehérvárcsurgón 2008. március 28–29-én.
13. Erről is szól egyebek mellett Jakab György: *A történelemtanár dilemmái – műveltség és/vagy szakértelem és/vagy kompetencia* című tanulmánya. Kézirat. 2008. március.
14. Stradling, Robert: *Multiperspectivity in history teaching: a guide for teachers*. [H. n.], Council of Europe, 2003, 21. p.
15. Uo. 19. p.
16. A közös német–francia tankönyv eredményességéről, használhatóságáról stb. egyelőre korlátozott ismeretekkel rendelkezünk. A *Magyarságkép a közép-európai tankönyvekben a 20. században* (Pécs, PTE Modernkori Tanszék, 2007. november 22–23.) konferencián Heike Matzing, a projekt egyik ismerője arról adott tájékoztatást, hogy a tankönyvet használó tanulók közül a franciák elégedettebbek, mint a németek. Ezt a tényt egyelőre annak tudják be, hogy a könyv inkább a francia, leíróbb és frontálisabb oktatási rendszert követi, s kevésbé a változatos német történelemdidaktikai eljárásokat. Ez a szisztematikus hatásvizsgálatot nélkülöző nézet azt sugallja, hogy a magyar–szlovák közös könyv esetében óvatosan kell bánni a legradikálisabb didaktikai eljárásokkal. 2008 májusában már rendelkezésemre állt dr. Rainer Bendick: *Die Verwendung des deutsch-französischen Geschichtsbuchs an deutschen Schulen Eine Stichprobe* című, a Georg-Eckert Institutban készült tanulmánya, amely a 2007/2008-as tanévben először kipróbálásra került közös történelemtankönyv egyéves tapasztalatait foglalja össze; mivel azonban a GEI még publikálatlan belső anyagáról van szó, annak megállapításait nem áll módomban idézni.
17. Lásd *Histoire/Geschichte – Europa und die Welt seit 1945*. Leipzig, Ernst Klett Schlbuchverlag, 2006. *Histoire/Geschichte – L’Europe et le monde depuis 1945*. Paris, Éditions Nathan, 2006.

BARNABÁS VAJDA

MULTI-PERSPECTIVITY AND HISTORICAL CONCILIATION

Present polemical essay makes some reflections on György Jakab’s recently published essay on the issue of a „mutual Hungarian-Slovak history book”. The idea that a particular history book written simultaneously by Hungarian and Slovak experts could ease the tension between Hungarians and Slovaks, has been circulating among historians and history teachers on different levels on both sides for more than a decade. But despite the involvement of numerous experts on both sides (Viliam Kratochvíl, Peter Zelenák, Attila Simon, László Szarka, Adelaida Mezeiová, Dušan Škvarna and others), there has not happened much in this issue. As Jakab correctly states is, even the genre of the planned mutual history book has never been specified. The author of this study shares the majority of György Jakab’s views, but in contrast with him his conclusions about the future possibilities of a mutual history book are more optimistic. Vajda’s optimism origins from two main sources. First, from the evaluations of the events that have taken place since 2002, especially the Analysis and Recommendations of an international mini-conference in Piliscsa-

ba (April 2002) when the participants had presented a four-lateral deep analysis of each others's history textbooks used in Hungarian and Slovak schools in both countries. Second, Vajda sees some significant efforts that have been made by front line experts in history didactics (on both, Hungarian and Slovak sides), concerning Viliam Kratochvíl's and Ágnes Dárdai's didactical research activities, for example. He regards their results and especially the changes that have spread due to their efforts in teaching history in schools sufficient enough for a good foundation for a future „mutual Hungarian-Slovak history book”. In Vajda's opinion, a „mutual Hungarian-Slovak history book” should be a specific workbook supported by a teachers' book. Apart from the most up-to-date historical knowledge, it would be based on more effective didactical methods such as multi-perspectivity and confrontation of different kinds of sources, while all activities would be done and understood in an open interpretation field. A supportive sub-project, involving Hungarian and Slovak students using the same history workbook would also be essential. The challenge of a „mutual Hungarian-Slovak history book” might seem rather high, and there is no guarantee for success. However, significant international experiences of the Georg-Eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung, show that by patient work, focused knowledge and social support the target can indeed be reached.